

Spatiul carceral – instrumentalizare excesiva, ocultarea binomului religie-putere

MIRELA CALBAZA-ORMENISAN

Teacher, Highschool, Tirgu-Mures, Romania

The point of departure of this article is the relation between religion and power. In general this relation is based upon the complex process of individualization and socialization. The scope of this study is to translate the problem of the relation between religion and power in a phenomenological study of „lock-up space" (prison space). The study is organized around the concept of delimitation. This concept involves the spatial dimension of constitutionality on the general forms of a person's being -in-the-world. Regarding "lock-up space," two complementary actions are brought into discussion: "obfuscating" the architectural types in the "lock-up space" and the "instrumentalization"(fr.) excessive in this type of space by the increase of the delimitation "mechanism." Finally, the central problem of this analysis can be formulated in the following way: How can we find the binomial religion-power in the "obfuscating" manner of habitat (at the level of the „lock-up space")? Does the excessive delimitation in "lock-up space" destroy the balance between individualization and socialization?

Religia si puterea reprezinta doua constante ale omului ca fiinta sociala si ca individualitate autonoma la nivel cultural. La nivelul tematizarii juridice, raportul in care se exprima cele doua constante este instituit gratie relatiilor existente intre Biserica si Stat. Biserica si Statul, Religia si Puterea devin forte unificatoare care tematizeaza procesul complex al socializarii si individualizarii[1] . Incercarea de a stabili valente comune intre cele doua constante antropologice deschide posibilitatea de a pune in discutie functionarea acestui proces complex.

In eseul intitulat "Religia si cresterea puterii" Ioan Petru Culianu examineaza rolul socializant pe care l-au avut intotdeauna riturile religioase. Intentia autorului este aceea de a descoperi "lucrul" *comun* intre religie si putere considerate in sens larg.[2] Demersul

metodologic imprima o abordare conceptuala a puterii, care poate fi inteleasa atit in sens subiectiv cit si obiectiv[3]. Semnificatia acordata puterii se concentreaza in primul rind pe "aspectul" subiectiv al acesteia ("pentru noi ea este in primul rind o realitate subiectiva experimentabila de catre subiect"[4]). Afirmind ca sarcina traditionala a religiei a fost aceea de a furniza o arie rituala pentru implinirea individului in conditii socialmente tolerabile[5], autorul pune in discutie rolul pe care aceasta ar trebui sa si-l asume in conditiile in care riturile si miturile traditiei nu mai reusesc sa-si indeplineasca functia integratoare si compensatorie in Occidentul secularizat[6]. Echilibrarea vointei de putere proprie indivizilor cu exigentele de socializare indica orbita pe care se inscriu cei doi termeni: individualizare si socializare. Antagonismul potential al acestora exprima mai mult decit o relatie duala. "Dincolo" de exigentele unei analize interdisciplinare (de o complexitate extraordinara), se poate trasa un cadru precis de investigare care sa urmareasca modul activ de co-implicare a acestor forte pentru a le evidentia.

In ce sens individualizarea si socializarea traseaza liniile la intersectia carora se poate cauta "lucrul" comun al puterii si al religiei? Cum se poate defini puterea, tinind cont de faptul ca aspectul dublu al acesteia – subiectiv si obiectiv – se pliaza pe caracterul ambivalent al individualizarii si socializarii? Interdependenta acestor factori ambivalenti se incapatineaza sa mentina caracetrul dual la limita unei anihilari reciproce. Puterea se anihileaza in trecerea de la subiectiv la obiectiv; ea este reafirmata in anihilarea legilor prin opera individului. Maxima putere in sens obiectiv coincide cu un minimum de putere in sens subiectiv. Acest fenomen complex indica dificultatea de a pune in discutie conceptul de "putere". Ferindu-ne de sintagme periculoase, putem oare analiza cadrele de manifestare ale acesteia, stiind ca nu ne este permisa operatia de asociere ? (este evidenta imposibilitatea de a identifica puterea ca atare ca "obiect" vizat si cadrul de manifestare al acesteia ca "obiect" al analizei). Cadrele trebuie sa isi pastreze functia de instrument, avind in vedere caracterul extrateritorial al puterii. Ea nu se poate gasi in spatii privilegiate si circumscrise. Ea irumpe intr-un spatiu social discontinuu si eterogen, fiind difuza, imposibil de asociat cu un loc anume. Daca vorbim despre manifestarile puterii, probabil ca singura sansa de a le percepe este identificarea unui spatiu de "actiune", pastrind demersul metodologic la limita autoanihilarii, din lipsa unui obiect de studiu ca atare[7]. O propunere in acest sens este aceea de a investiga spatiul carceral, folosind metoda fenomenologica. Astfel, el poate fi considerat ca spatiu de "actiune" al puterii, consientizind faptul ca acesta nu poate sa-si aroge statutul de spatiu privilegiat.

Inchisoarea –"edificiu public" specific

Constituita initial in afara aparatului judiciar, inchisoarea se poate defini ca forma generala a unui aparat destinat sa-i faca pe indivizi, prin intermediul

unor actiuni precise, (distribuirea lor in spatiu, constituirea in jurul lor a unui aparat de supraveghere elaborat minutios, de mentinere a indivizilor intr-o vizibilitate permanenta etc.) sa-si ispaseasca pedeapsa. Puterea punitiva a societatii a reusit sa-si atribuie, gratie inchisorii, un spatiu special consacrat in care se manifesta, spatiu care devine pedeapsa insasi. Aceasta dubla functionalitate a spatiului de detentie se intemeiaza pe rolul sau presupus sau cerut, cel de aparat de transformat indivizii. Inchisoarea e mai mult decit un spatiu punitiv – ea este o structura reproductiva a societatii. Dublul sau fundament, evidentiat de Michel Foucault, juridico-economic si tehnico-disciplinar[8], a facut ca inchisoarea sa fie considerata drept cea mai civilizata dintre toate formele de pedeapsa.

Analiza spatiului carceral din punct de vedere fenomenologic reprezinta o varianta de abordare in ceea ce priveste posibilitatea de a elabora un demers care sa propuna conceptul de "putere" ca si corelat intentional.

Dificultatea de a defini "puterea" este tematizata prin co-planaritatea care exista intre acest concept inteles ca act si spatiul de manifestare al acestuia. In acest context, inchisoarea reprezinta spatiul inchis in care puterea inteleasa obiectiv (constringerea normativa) se manifesta. Spatiul carceral nu se identifica cu produsul arhitectural ca atare, respectiv cu inchisoarea, dar in acelasi timp nu este independent de aceasta. Din aceasta explicitare preliminara rezulta necesitatea metodologica de a structura discursul pe doua planuri: emergenta spatiului carceral prin raportare la obiectul arhitectural "inchisoare", respectiv emergenta acestuia la nivel intersubiectiv.

Spatiu carceral – inchisoare (obiect arhitectural)

Din punct de vedere arhitectural, inchisoarea poate fi considerata ca o forma ocultata a locuintei, a edificiului public, a "spatiului" religios (biserica). O analiza fenomenologica a acestui produs arhitectural este menita sa puna in evidenta caracterul sau special de obiectualitate .

Inchisoarea, ca si corelat obiectiv al actelor constiintei, presupune o analiza a actului donarii de sens la nivelul sintezei pasive. Trebuie subliniat faptul ca acesta sinteza data prin activitatea actelor perceptive (ca si cimp perceptiv in proximitatea eului ca si corporeitate) isi corespunde siesi odata cu istoricitatea advenirii sale pe un fond intersubiectiv originar. Conceptul de spatiu carceral trebuie analizat ca spatiu trait, tinind cont de faptul ca obiectul arhitectural in genere poate fi definit ca gestul insusi de a dona (co-dona) un spatiu in vederea locuirii..

Actul de de-limitare este esential in constituirea unui spatiu in genere. El poate fi analizat urmind trei straturi constitutive: fixarea pozitiei prin raportare directa la obiectul ca atare[9] (in cazul de fata constructia, respectiv inchisoarea); de-limitarea spatiului corpului propriu; constituirea corpului viu, respectiv procesul de instrumentalizare a spatiului[10]. Explicitarea acestor straturi constitutive ar necesita o analiza complexa care nu poate fi asumata in acest

context. Ceea ce este important deocamdata este stabilirea modului in care se produce ocultarea tipurilor arhitecturale in ceea ce priveste spatiul carceral (nivel intersubiectiv).

Ca obiectualitate aparte, inchisoarea se diferentiaza de cele trei tipuri arhitecturale. Spatiul arhitectural intim (casa) exprima o lume a proximitatii care poate fi denumita *lume familiara* (*chez-soi*). Casa descrie sensul cel mai puternic al de-limitarii, spatiul devine un "acasa" (*chez-soi*) originar, o proprietate care este instituire prin raportare la ceilalti. Acest tip de raportare sufera o mutatie in cazul inchisorii. Se produce o alocare de spatii – si nu e vorba neaparat despre lipsa intimitatii, ci de forta cu care sint impuse regulile de convietuire: practic, detinutii sint lipsiti de gesturi prin care sa poata institui o lume familiara. Este foarte dificil de explicat in ce sens lipsa sentimentului de proprietate, dincolo de o abordare psihologizanta, poate reliefa modul in care spatiul familiar impus nu poate fi denumit *chez-soi*.

Ceea ce deosebeste inchisoarea de un edificiu public este tocmai rasturnarea principiului gazduirii, specific tipului arhitectural de locuinta. In cazul edificiului public, principiul gazduirii apare in calitate de loc care ofera un anumit tip de asezare. Eul, descoperind sensul obiectual al edificiului public, e re-situat in proximitatea intilnirii cu celalalt, prin ocrotirea conoferita de acest tip spatial. El exprima localizarea in comun, care poate fi numita folosind expresia *chez-nous* (o largire a sferei familiare). Ca spatiu public, prin valentele sale de obiect arhitectural, edificiul poate folosi dialogul cu urbanismul adeseori conflictual intre spatiul public si cel privat. Acest conflict este marcat de Norberg-Schulz[11], care considera ca edificiile publice sint cele care intrupeaza un *Weltanschauung* comunitar cu dezideratele sale si nu spatiul retractilitatii – muzeul memoriei care este locuinta (casa). Conflictul existent intre spatiul public si cel privat nu anihileaza posibilitatea de a gindi edificiile publice ca re-prezentind un mod al locuirii – conflict care in cadrul inchisorii tinde sa fie abolit.

Spatiul arhitectural religios[12] poate fi considerat ca o largire a spatiului public, ocazionind o modalitate specifica de a actiona impreuna, fiind in fond un loc de intilnire. El este totusi un *chez-nous*, dar investit cu alte conotatii spirituale. Se intensifica o relatie complexa la intrepatrunderea a doua "abilitati" ale corpului: calitatea lui de liber miscator in virtutea careia face experienta unei exterioritati tridimensionate volumetric (donind asfel spatiul "interior" al obiectului arhitectural de factura religioasa) si o transmutare a acestei abilitati in "puterea" eului corporal ca suport al senzatiilor, ca centru in jurul caruia se grupeaza spatiul sacru. Donarea unui "Altul Absolut" nu este propriu-zisa, el e vizat ca traire potentiala "schitata" in intentionalitatea creatoare de sens, o schitare nemarturisita, ci doar invocata in incercarea de a-l tematiza (un Altul, adica o absenta care, deposedata de loc, se poate "traduce" la nivelul superior al constituirii ca *chez-lui* apersonal). Problema care se impune este daca spatiul carceral descrie trecerea de la puterea religiei la religia puterii. Imaginea care poate

insoti aceasta idee este cea a detinutului intr-un proiect de penitenciar, care isi face rugaciunea in celula sa, cu fata intoarsa spre turnul central de supraveghere.

Raportat la cele trei concepte, propuse in cadrul analizei tipurilor arhitecturale, *chez-soi*, *chez-nous*, *chez-lui apersonnnel*, spatiul carceral ar putea fi conceptualizat gratie termenului *chez-nous impersonnel*. Constituirea unui spatiu in genere corespunde gestului de a trasa, de a de-limita. Determinatiile acestui gest pot fi exprimate prin notiunile de forta, energie, miscare, flux. Ele determina gestul arhitectural ca putere originara de a instrumentaliza spatiul in vederea locuirii. Gestul constituant nu poate fi localizat: ca de-limitare pura el este dis-locarea ca atare, deschidere. Paradoxal, spatiul carceral nu oculteaza locuirea ca modalitatea insasi a omului de a fi in lume prin slabirea gestului de a de-limita, ci prin accentuarea acestuia, respectiv prin instrumentalizarea excesiva a locului. A locui nu este o simpla fixare de pozitie ci o "minuire" a spatiului, o instrumentalizare [13].

Astfel reies doua aspecte ce caracterizeaza spatiul carceral. Asociat produsului arhitectural ca atare, conceptul de putere se legitimeaza la nivelul unei forte impersonale ce deriva din modalitatea de "a fi in" lume.

Pe de alta parte, specificitatea locuirii fiind ocultata printr-un proces de instrumentalizare excesiva, ea pune in discutie urmatoarea intrebare: este pina la urma spatiul carceral un cadru de slabire a puterii? In acest spatiu sint comprimate (comprimare care evident altereaza) cele trei tipuri arhitecturale: locuinta, edificiu public, biserica. Nu e vorba numai de o diluare vadita a puterii individuale gratie normelor rigide care il controleaza, ci si de o rasturnare a constituirii de-limitative care tinde sa fie destituita din rolul sau de a dona spatiul.

Potrivit lui Foucault, evolutia puterii penale cunoaste, la cumpana dintre secolele al XVIII-lea si al XIX-lea, trecerea spre o penalitate de detentie. Functia penalitatii continue asumata de politie si de sistemul penitenciar marcheaza tendinta de a abstractiza violenta legitima (se elimina supliciul), punind totodata accentul pe supraveghere si terapie. Conform analizelor intreprinse de Foucault, supravegherea se manifesta de la inceputul modernitatii (proces menit sa substituie pedepsirea). Acest proces se inscrie in nevoia statului de a controla in mod profitabil acest nivel de manifestare a ilegalitatii. Eficacitatea supravegherii impune un mecanism al alterizarii pe care "partajul penal" (despartirea delincventului de societate) il exprima.

Comprimarea tipurilor arhitecturale in cadrul spatiului carceral corespunde nevoii de a re-crea la nivel micro o societate complexa, abolind co-implicarea fireasca a acestora in decursul unei "istorii". In acest caz, echilibrarea vointei de putere proprie indivizilor cu exigentele de socializare devine imposibila. Cei doi termeni, individualizare si socializare, nu pot sustine, dincolo de antagonismul potential dintre ei, mai mult decit o relatie duala. Aparent, sarcina traditionala a religiei de a furniza o arie rituala pentru implinirea individului in conditi

socialmente tolerabile, a fost preluata in cadrul spatiului carceral, de catre aparatul normativ minutios elaborat, aflat in slujba puterii juridice. In contextul general al Occidentului secularizat, Statul, a carui functie sociala si psihologica este diferita de cea a religiei, si-a asumat sarcini care in mod traditional erau rezervate acesteia. Aceasta preluare este viciata la nivelul spatiului carceral. Instrumentalizarea excesiva a spatiului face imposibila preluarea acestei sarcini. Cadrele socializante sint create artificial in acest context; cadre care, la nivelul societatii in genere, sint regasite in ea insasi, cea din urma nefacind decit sa le constientizeze.

In final, este necesara schematizarea drumului parcurs. Problema spatiului carceral a fost tratata pe fundamentul relatiei existente intre cele doua constante ale omului ca fiinta sociala – religia si puterea. Punind in discutie rolul socializant al religiei, precum si sensul obiectiv si subiectiv al puterii, ne situam in "miezul" procesului complex al socializarii si individualizarii. Scopul analizei spatiului carceral in acest context este acela de a reliefa o modalitate de tematizare a relatiei religie-putere. Conform analizelor intreprinse, au fost aduse in discutie doua procese complementare: ocultarea tipurilor arhitecturale in spatiul carceral, respectiv instrumentalizarea excesiva a acestui "tip" spatial prin accentuarea "mecanismului" de de-limitare. Avind in vedere spatiul restrins alocat acestui scop, precum si dificultatea unei asemenea analize care se situeaza in proximitatea dublei noncoincidente spatiu carceral-obiect arhitectural (generic considerat inchisoare), spatiu carceral-putere, concluziile se pot formula deocamdata doar in maniera interogativa. Asfel, problema centrala a analizei se poate formula astfel: in ce masura se regaseste binomul putere-religie in maniera ocultata a locuirii? In ce sens este implicat in acest cadru procesul de secularizare? Excesiva de-limitare ce caracterizeaza spatiul carceral distruge echilibrul dintre socializare si individualizare?

NOTE:

1 Riturile religioase pot constitui o arie de implinire a puterii in dublu sens de integrare si compensare: "Transcendenta este constituita de grupul insusi, de asezarea lui ecologica si de istoria lui; toate aceste sint exprimate in mituri si reluate prin rituri. In societatile pdeudospecifice, incpind cu initierile de pubertate, o intreaga retea rituala acopera in intregime existenta individului, cu scopul de a-l face sa recunoasca normele, de a-l include in societate, de a-i aminti in orice clipa ca face parte dintr-o cultura cu motivatie transcendenta. Riturile de acest fel se pot numi integratoare". "Contrar riturilor integratoare, aceste rituri compensatorii stavilesc efectul daunator al refularilor psihice produse de constringerile sociale, permitind descarcarea tensiunilor acumulate in cadrul unei societati." I. P. Culianu, "Religia si cresterea puterii" in Gianpaolo Romanato, Mario G. Lombardo, Ioan Petru Culianu, *Religie si putere*, Ed. Nemira, Bucuresti, 1996m p.182, 183.

2 Gianpaolo Romanato, Mario G. Lombardo, Ioan Petru Culianu, *Religie si putere*, ed. cit., p.164.

3 Puterea in sens subiectiv, care este experimentabila in diverse moduri in functie de cultura de apartenenta a individului, ramine constant, in modul ei de manifestare si dincolo de orice fel de justificare ideologica, o modificare de stare interna

suferita de individ sau de colectivitate, printr-o investitie de natura variabila. *Ibid.*, p.164.

4 *Ibid.*, p.198.

5 *Ibid.*, p. 227.

6 Statul, din punctul de vedere al functiei sale sociale si psihologice, se diferentiaza de religie. Sistemul de productie occidental axat pe relatia putere-avere ignora dimensiunea subiectiva a puterii. Se constata doua fenomene complementare: inlaturarea frinelor inhibitoare ale religiei si neputinta statului de a controla fortele obscure care s-au descatusat. "Agresivitatea care se dezlantuie in tarile Occidentului reprezinta fenomenul cel mai alarmant al epocii noastre si totodata incheierea unui lung drum istric si cultural". *Ibid.*, p. 228.

7 Nu se urmareste gasirea unui spatiu privilegiat al puterii. Modul de manifestare al acesteia poate fi insa analizat prin trasarea unui cadru precis – in cazul de fata fiind vorba despre spatiul carceral. Puterea "circumscrisa" spatiului carceral poate fi obiectivata – in sens fenomenologic – pastrind rezerva acordarii statutului de obiect. La limita, ea nu poate deveni obiect fara trasarea unor cadre precise – dar, desi aceasta incadrare este posibila, ea trebuie sa isi pastreze statutul de instrument instaurat la nivelul dublei non-coincidente spatiu carceral-produs arhitectural (denumit generic inchisoare), spatiu carceral-putere.

8 Michel Foucault, *A supraveghea si a pedepsi*, Ed. Humanitas, Bucuresti, 1997, p. 345.

9 Am propus conceptul de de-limitare ca si constanta in procesul de constituire a lucrului inscris in situatia de vis-à-vis a subiectului care percepe si a lumii, urmind indicatiile husserliene in *Chose et Espace. Leçons de 1907*, P.U.F, Paris, 1989.

10 Pentru constituirea corpului viu ca si centru al orientarii, vezi E. Husserl, "L'aperception de la corporéité spatiale (Raumkorperlichkeit) de mon corps vivant en tant que présupposition de l'emphatie" in *Autour des Méditations Cartésiennes* Nº 15, Ed. Millon, Paris, 1998.

11 Ch. Norberg-Schulz incearca sa reintroduca spatiul ca dimensiune existantiala prin circumscrierea relatiei locuire-loc, dezvoltind tema cultivarii prezentata anterior de Heidegger in "Construire, locuire, gindire" *Genius Loci (paysage ambiance architecture)*, Ed. Pierre Mardaga, 1981.

12 Ioan Augustin invita cititorul in lucrarea "Spatiul Sacru", Ed. Dacia, Cluj, 2001, la o dezbatere in profunzime a temeiurilor pe care se fundamenteaza intreaga tema a spatiului sacru.

13 E. Husserl a dat un fel de definitie a instrumentelor in sens originar acestea fiind obiecte fizice prin care se prelungeste corpul viu intr-o maniera "finalizanta". A instrumentaliza in acest context releva de maniera in care la nivel spatial se produce o apropriere a lucrului prin transformarea orientarii in zero (o abolire a distantei asfel incit corpul viu isi pastreaza identitatea).